

DEEL HEBBEN EN BIJDRAGEN AAN DE SAMENLEVING

paper opgesteld door Anna van der Zwan, adjunct-directeur Stichting Perspectief
november 2004

Inclusie

Standaard

Mensen zijn gewaardeerde burgers. Zij zijn verbonden met anderen, zoals familie, vrienden, kennissen, collega's. Zij maken deel uit van en dragen op unieke wijze bij aan de samenleving (inclusieve samenleving).

Uitkomst/effect

Mensen voelen zich verbonden met mensen waar zij mee wonen, werken, hun hobby's beoefenen etc. Zij maken deel uit van netwerken (van families, collega's, vrienden). Zij maken gebruik van voorzieningen die voor iedereen bedoeld zijn.

Ontwikkelingen nodig in de samenleving

De samenleving verwelkomt mensen ongeacht hun beperking. Mensen, organisaties, bedrijven, verenigingen, overheden etc. werken samen aan een welkome samenleving.

Er zijn mensen en organisaties die mensen ondersteunen bij hun deelname aan de samenleving of die diensten aan hen kunnen coördineren.

(Uit : standaarden Perspectief, 2002)

Belang van gewaardeerde sociale rollen

Een 'inclusief' leven en je gerespecteerd burger weten vraagt dat je betekenisvolle contacten hebt met anderen. Contact met mensen die om je geven zoals familie en vrienden, contact met mensen met dezelfde interesses, met mensen met wie je woont, werkt, leert, ontwikkelt, leuke dingen mee onderneemt. Betekenisvol in de zin dat je je in "gewaardeerde sociale rollen" tot elkaar verhoudt.

Sommige rollen heb je automatisch: rollen als ouder, zus, buurman, burger. Het zijn rollen waar je niets voor hoeft te doen, ze bestaan vanuit de verwantschap (zus van..., ouder van...). Er zijn ook rollen waar specifieke vaardigheden voor nodig zijn, vaardigheden die je zou kunnen leren, bijvoorbeeld het uitoefenen van een vak als timmerman of tuinman, maar ook deelnemer aan het verkeer of winkelende consument.

Mensen vervullen allerlei rollen tegelijkertijd in hun leven. Zelfs gedurende de dag wisselt een persoon voortdurend van rol, ook al staat iemand daar meestal zelf niet zo bij stil. Sommige rollen vervullen mensen een langere periode of zelfs een groot deel van hun bestaan, bijvoorbeeld ouder zijn van. Andere zijn meer tijd- en plaatsgebonden, bijvoorbeeld de rol van cursist tijdens een training, of patiënt bij de tandarts. Sommigen rollen lijken voor de ene persoon klein, maar zijn voor de ander van levensbelang.

Vrijwel elk gedrag vormt zich in de rollen die men heeft. Tegelijkertijd is er een wisselwerking, rollen geven mensen ook een handvat hoe zij zich moeten gedragen,

bijvoorbeeld als klant, als werknemer, als buurman. Al deze rollen maken dat je als mens een rijk leven kan hebben, je mensen ontmoet en iets voor elkaar betekent, je er van leert en status aan ontleent.

Sociale rollen zijn dus erg belangrijk omdat zij mensen een plaats geven ten opzichte van andere mensen. Het is grotendeels via hun rollen dat mensen kunnen laten zien wie ze zijn.

Van alle rollen zijn er voorbeelden die door de samenleving positief en voorbeelden die negatief gewaardeerd worden. Het hebben van werk, het huren of eigenaar zijn van een woning wordt hoog gewaardeerd, terwijl het bijvoorbeeld laag gewaardeerd wordt wanneer je werkloos bent of geen dak boven je hoofd hebt. De maatschappij kent dus aan bepaalde kwaliteiten en condities een negatieve waarde toe ('devalueert'). En de maatschappij 'devalueert' niet alleen die kenmerken of condities, maar ook de mensen zelf die bepaalde kwaliteiten bezitten of in bepaalde condities leven. Zij kunnen zelfs gezien worden als minder waard dan andere personen.

Een persoon die door de samenleving wordt gezien als iemand met een lagere waarde, wordt vervolgens ook op die manier behandeld. Hij of zij krijgt alleen toegang tot laag gewaardeerde rollen.

Mensen met een beperking verwerven vaak heel weinig rollen, soms zelfs maar één. Dat komt omdat zij vrijwel altijd de rol van cliënt toebedeeld krijgen, dat is een niet gewaardeerde rol. En bijvoorbeeld de rol van bewoner van een woonvoorziening, in plaats van de rol van huurder of eigenaar. Dit komt ook omdat zij vaak niet verder komen dan het dagcentrum of dan bezigheden die vanuit de woonvoorziening worden aangereikt, als cliënt. En zo worden hun kansen om mensen te ontmoeten met wie ze interesses delen, kansen om bij te dragen aan de samenleving, en kansen om verbindingen aan te gaan met anderen, heel erg beperkt. De mensen die zij vooral in hun leven tegenkomen, worden betaald om in hun leven te zijn.

Inclusie is alleen mogelijk als mensen met een beperking ondersteund worden om positief gewaardeerde sociale rollen te verkrijgen.

Van activiteiten naar gewaardeerde sociale rollen

Er is nu een beweging gaande dat mensen buiten instituten gaan wonen, kleinschalig of in eigen appartementen. Het komt voort uit de visie dat mensen ongeacht hun beperkingen volwaardig lid behoren te zijn van de samenleving. Het is een beweging waar al wel het een en ander bij gewonnen is, het biedt immers mensen meer keuzes en meer zeggenschap over hun dagelijks leven thuis. En het biedt ook meer *kansen* om deel te nemen aan alles wat de samenleving te bieden heeft. De praktijk is echter ook dat er maar weinig contacten ontstaan met andere mensen uit de buurt. Veel mensen die nu zelfstandig wonen en daarbij ondersteund worden vanuit zorgorganisaties leven nog geïsoleerd. Zij kennen vaak alleen mensen met beperkingen, leven, werken en recreëren temidden van andere mensen met beperkingen. Hun leven, ook buiten de instituten, speelt zich voornamelijk af in een 'parallele wereld', die speciaal voor hen wordt gecreëerd: in kleinschalige woonvormen, in dagcentra en in speciale clubs.

Ondersteuning en belangenbehartiging zal zich meer moeten gaan richten op gewaardeerde rollen die mensen kunnen en willen vervullen in de samenleving en is per definitie gericht op het gebruik maken van reguliere voorzieningen.

Vragen die dan gesteld moeten worden zijn: Wat kan deze persoon met *zijn* gaven en talenten betekenen voor andere mensen hier in de samenleving? Welke rollen kan hij vervullen en welke heeft hij al, gewoon omdat hij de broer is van iemand, of de buurman? Is hij bijvoorbeeld een bewoner van een woonvoorziening, of een huurder met recht op huursubsidie?

Om een gewaardeerde rol te hebben moet je immers ook buurman, huurder, collega, werknemer, vriend kunnen zijn.

Om te komen van traditionele diensten vanuit het zorgaanbod naar ondersteuning in de samenleving is het nodig om in plaats van te zoeken naar activiteiten te focussen op gewaardeerde persoonlijke en sociale rollen in de samenleving.

Van participatie naar strategieën voor verbondenheid/erbij horen

Het focussen op sociaal gewaardeerde rollen is één, het *handelen en op juiste wijze ondersteunen* is een ander punt. De vraag voor professionals is immers: hoe kan ik iemand zodanig ondersteunen dat dit leidt tot betekenisvolle relaties in de samenleving.

Dat is een vraag die nieuw is voor professionals in de zorg en waar zij niet zo goed raad mee weten. Bovendien gaat het om relaties met anderen in de samenleving, op plekken als scholen, clubs, bedrijven, op het sportveld, in cafés, buurthuizen en dergelijke.

Hoe wordt nu met dit vraagstuk om gegaan? Begeleiders krijgen tot taak te werken aan het vergroten van een sociaal netwerk voor een persoon, een taak die bovendien vrijwel altijd nog boven op hun andere taken komt. Zij gaan mee naar het café of naar het buurthuis, daarnaast zullen zij alle mogelijke moeite doen om vrijwilligers te vinden, mensen die met een persoon gaan wandelen, fietsen, winkelen, schilderen en dergelijke. Deze vrijwilligers worden vervolgens verbonden aan de organisatie waarvoor zij dergelijke hand- en spandiensten verrichten. Het met iemand op pad gaan zal iemands leven zeker aangener kunnen maken, tegelijkertijd wordt op deze manier (juist) niet bereikt wat wordt beoogd, namelijk het herstellen van de verbondenheid en relaties tussen mensen met beperkingen en de samenleving.

Toch is de uitdaging groot. Want als mensen nu in de wijk wonen maar in hun eigen huis vereenzamen, is er maar weinig gewonnen op het gebied van inclusie.

De hierboven beschreven huidige opvatting over ‘netwerken’ en de oplossingsgerichte werkwijze legt scherp tegenstrijdigheden en beperkingen bloot, die voortkomen uit het uitgaan van het perspectief van zorg(organisaties). Tegenstrijdig omdat hét kenmerk van sociale relaties immers is dat het gaat om informele, veelal *spontaan ontstane relaties tussen mensen*, relaties die zich juist niet laten organiseren. De inzet van professionals zal op gespannen voet staan met het oppakken van en aansluiten bij de natuurlijke en voor iedere burger in de samenleving gangbare weg, tenzij er gezocht wordt naar nieuwe rollen en functies. Beperkt omdat het niet voortkomt op wat iemand behoeft en hoe iemand zich wil ontwikkelen, maar een simpel antwoord wil geven op een kennelijk opgemerkte vraag naar

een zinvoller tijdverdrijf binnen een bestaand aanbod. Dat het soms ook nog zal moeten gaan om het openbreken van reguliere voorzieningen valt ook al gauw buiten dit gezichtsveld.

Dergelijke taken kan een begeleider er niet even bij doen, het gaat ook ver buiten diens verantwoordelijkheid. Zij kunnen wel een bijdrage leveren, wanneer het is ingebed in het bredere levensplan van een persoon.

Het kan niet anders dat dit levensplan en dus de regie ligt bij mensen met beperkingen zelf. Zij zijn degenen die anderen al dan niet toelaten in hun leven. Zij zijn degenen die mensen die een rol spelen in hun leven kunnen uitnodigen, zoals familie en vrienden, als ook andere mensen die een betekenisvolle rol (zouden willen) vervullen. Het gaat bij inclusie om versterking en verbreding van natuurlijke persoonlijke en sociale netwerken, waarin mensen zich verbonden voelen omdat ze elkaar iets te bieden hebben, op elkaar kunnen bouwen, daar plezier aan beleven en zich verder kunnen ontwikkelen. En waarbij mensen vanzelfsprekend gebruik maken van voorzieningen die voor iedereen bedoeld zijn.

De persoon zelf en de meeste familie, vrienden en kennissen hebben vaak wel behoefte aan ondersteuning van een onafhankelijke persoon die hen helpt om te komen tot een waardevolle samenwerking met elkaar ten gunste van de persoon in kwestie. Sturing geven aan en coördineren van die samenwerking is een vak apart en daar komt een gemiddelde medewerker of familielid vaak niet alleen uit. Organisaties zullen dus voorwaarden moeten creëren om deze specifieke ondersteuning in te zetten, wil die ontwikkeling opleveren waar ze voor staat: volwaardig burgerschap voor ieder mens.

Samenvattend, enkele handvatten:

Een organisatie die wil bevorderen dat mensen deel hebben en bijdrage aan een inclusieve samenleving:

- gaat uit van de rollen die iemand kan vervullen in plaats van deelnemen aan activiteiten. Hierop zal deskundigheid ontwikkeld kunnen worden, zeker waar het gaat om mensen die veel ondersteuning nodig hebben;
- kijkt vanuit een breed perspectief, naar het gehele leven, naar de persoon met zijn algemene en specifieke behoeftes;
- legt regie bij mensen zelf en het netwerk. Zij nodigen mensen uit die van betekenis (kunnen) zijn in hun leven. Zij hebben de vrijheid om een werkwijze te kiezen die bij hen past. Ondersteunt dit proces. Werkt *met* mensen en *volgt* hen in hun behoeftes en wensen;
- investeert hierin als organisatie. Maakt iemand verantwoordelijk voor (de coördinatie bij) het versterken en verbreden van persoonlijke en sociale netwerken, dit gaat immers niet vanzelf. Onderzoekt gaandeweg de verschillende rollen en functies die nodig zijn (bijvoorbeeld coach, facilitator, belangenbehartiger), zonder daar op voorhand rigide taken aan te verbinden;

- ontwikkelt strategieën die gericht zijn op verbondenheid. Maakt zich nieuwe vaardigheden eigen op het gebied van intensief samenwerken met alle betrokkenen rond een persoon. Dat zijn dan in de eerste plaats mensen uit het natuurlijke netwerk, zoals familie en vrienden, mensen waarmee een interesse wordt gedeeld, mensen (al dan niet professionals) vooral ook uit reguliere instellingen;
- ontwikkelt vaardigheden en kennis op het gebied van openbreken van reguliere voorzieningen;
- beraadt zich op de plek/organisatie van waaruit genoemde processen gefaciliteerd kunnen worden: los van de dagelijkse dienstverlening aan mensen. Onderstreept het belang van het onderscheid tussen dagelijkse diensten als (ver)zorg(ing) en diensten als belangenbehartiging, ondersteuning en dergelijke. Werkt toe naar zorg loskoppelen van andere functies en rollen in het leven.

Voor reacties, opmerkingen etc. kunt u met de auteur contact opnemen via a.vanderzwan@perspectief.org.

© Stichting Perspectief